

ЗМІСТ

АТТА ТРОЛЬ. Сон літньої ночі.....	3
ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ.....	107
З подорожі до Гарца	108
Гірська ідилія	109
Ільза	116
На Гарденбергу	117
На Брокені	118
Пастух.....	119
Пролог.....	120
З поетичної спадщини — Ткачі.....	121
Із «Книги Пісень»	122
Ліричні співанки	122
Маврський король.....	145
Негода.....	147
Поворіт додому	149
Раткліф	177
Світова тьма	181
Enfant perdu.....	184
Neue Liebe	185
Юнацькі страждання.....	186
Примари снів	186
Пісні.....	191
Романси	198
Бідний Петер	198
Пісня в'язня	200
Ґренадири	201
Звістка	203
Дон Раміро	204
Подорож на Гарц	209
Північне море.....	220
Перший цикл	220
Другий цикл.....	232
Гейне Генріх Життя та творчість.....	251

АТА ТРОЛЬ

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Переклад Лесі Українки

Передмова

Атта Троль повстав пізньої осені 1841 р. і був уривками надрукований в «Elegante Welt», коли редактором там став знову мій приятель Генріх Лаубе. Зміст і форма поеми мусили відповідати смирним вимогам сеї часописі; я спочатку написав тільки ті глави, які могли бути надруковані, та й ті прийняли чимало змін. Я мав замір пізніше видати цілу поему, досконало викінченою, але так діло й стало на сьому хвальному замірі, бо, як усім великим німецьким творам — Кельнському соборові, Шеллінговому богові, прусській конституції, — так повелося й Атта Тролеві, він ніколи не був викінчений. В такій невикінченій формі, сяк і так полатаного й тільки поверхово заокругленого, віддаю я його тепер публіці, покоряючись намаганням, що справді не від мене походять.

Атта Троль повстав, як уже сказало, пізньої осені 1841 р., в той час, коли ще не зовсім перешумів великий бунт, де найрізноманітніші вороги збивались в одну купу проти мене. Се був дуже великий бунт, і я ніколи б не повірив, що Німеччина може зростити стільки гнилих яблук, скільки мені тоді на голову полетіло! Наш рідний край справді благословенний край; правда, не ростуть в ньому ні цитрини, ні золоті помаранчі, та й лавр ледве-ледве скніє на німецькому ґрунті, але гнилі яблука родять напрочуд рясно, і всі великі німецькі поети складали про се пісні. При тому бунті я мав згубити корону і голову,

але не згубив ні тієї, ні другої, а всі безглузді об-
винування, видумані, аби нацькувати на мене
юрбу, ганебно розбились самі, і я навіть не по-
требував спускатись до того, щоб відповідати на
них. Мою оборону взяв на себе сам час та й
відповідні німецькі уряди, мушу се вдячно при-
знати, прислужились мені в цій справі чимало.
Прикази арештувати мене, що на всіх станція
від німецької границі чекають з жагою повороту
німецького поета, відновляються в належний
спосіб об різдві святому, коли на різдвяних де-
ревцях мирні (*gemuttlich*) ліхтарики сяють. По-
дорож по німецьких просторах спротивилась
мені через таку непевність шляхів, тим-то я
святкую собі різдво на чужині та й дні свої до-
вершу на чужині, у вигнанні. Тим часом од-
важні борці за світло і правду, що винуватили
мене в несталості та запобіганні, походжають
собі дуже безпечно по рідній землі, як добре
оплачені слуги уряду або як шановані достой-
ники купецького стану, або як постійні члени
якого клубу, де вони щовечора патріотично по-
кріпляються виноградним соком батька Рейну
та морем викоханими шлезвіг-гольштейнсь-
кими вустрицями.

Я з особливим заміром звернув увагу на те,
в який час повстав Атта Троль. Тоді цвіла так
звана політична поезія. Опозиція, мовляв Руге¹,
продала свою шкуру і стала поезією. Музам було
гостро наказано не бити байдиків і не ловити
гав надалі, а вступити на службу рідному краю,

---

¹ Руге Арнольд (1802–1880) — німецький політичний діяч і письменник, молодогогегельянець.

напр., маркитантками волі або прачками християнсько-германської національності. Надто здійнявся серед бардів в німецькому гаю той невиказний, неплідний пафос, той зайвий чад ентузіазму, що кидається, зневажаючи смерть, в океан загальностей і завжди нагадує мені того американського матроса, що впав у такий безмірний нестям від генерала Джаксона, аж виліз, врешті, на самий вершок щогли і скочив звідти в море, скрикнувши: «Я гину за генерала Джаксона!» Так, хоч ми, німці, ще й не мали тоді жодного флоту, однак мали багато повних нестямю матросів, що гинули за генерала Джаксона у віршах і в прозі. Талан був тоді дуже невивіганим даром, бо наводив на підозріння в безхарактерності. Хворе безсилля знайшло собі врешті, після тисячолітнього медитування, велику зброю проти перевтомлених геніїв; власне, знайшло воно антитезу межі талантом та характером. Для великої юрби сливе особисто підхлібне було, коли говорилося таке: порядні люди бувають взагалі дуже поганими музиками, однак же добрі музики звичайно ніщо іншого, як порядні люди, отже, в світі головна річ порядність, а не музика. Тепер уже порожня голова несамовито товклась об повне серце, а головним козирок став напрям. Я пам'ятаю одного тодішнього письменця, що лічив собі в велику заслугу, власне, те, що він не вмів писати; за свій дерев'яний стиль він отримав срібну почесну чарку.

О вічні боги! тоді ж то саме й треба було боронити прав духа, надто в поезії. Коли ж така оборона була великим завданням цілого мого життя, то вже ж не міг я згубити її з очей у сій

моїй поемі; отже, і тон, і зміст її були протестом проти плебісцитів сучасних трибунів. І справді, вже перші уривки, що були надруковані з «Атта Троля», зворушили жовч моїх героїв характеру, моїх римлян, що обвинуватили мене не тільки в літературній, але й в громадській реакції, навіть в зневазі найсвятіших людських ідей. Щодо естетичної вартості моєї поеми, то не боронив її тоді, як і тепер; я писав її для власної втіхи і забави химерним, маячливим стилем тієї романтичної школи, де я свої наймиліші, молоді роки прожив і нарешті свого вчителя одлупив². З сього погляду, може, моя поема й негідна. Але ж ти брешеш, Бруте, ти брешеш, Кассію, та й ти брешеш, Азінію³, коли запевняєте, ніби мій жарт вимірений проти тих ідей, що складають коштовний здобуток людськості і за які я сам стільки боровся і страждав. Ні, власне, через те, що поетові ці ідеї з'являються в найкращій ясності і величі, бере його непереможний сміх, коли він бачить, як грубо, недотепно та незграбно можуть виражатись ті ідеї у вузькодумних сучасників. Він жартує тоді з дочасної ведмежої шкури тих ідей. Є свічада, так нерівно одшліфовані, що навіть сам Аполлон одбивається в них карикатурою і зриває в нас сміх. Але ми сміємось тоді тільки з потвори, а не з бога.

---

² «...свого вчителя одлупив» — мова іде про Августа-Вільгельма Шлегеля (1767–1845) — вождя німецьких романтиків.

³ Азіній (від лат. *asinus*) — осел.

Ще слово. Чи потребує ж особливого роз'яснення, що свавільна і жартівлива пародія одного Фрейлігратового⁴ вірша, зроблена комічною основою «Атта Троля», зовсім не має на меті зневаги поета? Я його високо ціную і тепер і залічую його до найзначніших поетів, які настали в Німеччині після іюльської революції. Його перший збірник віршів попався мені на очі дуже пізно, власне, в той час, як я складав Атта Троля. Може, се залежало від мого тодішнього настрою, що, власне, «Князь-мурин» розвеселив мене так. Сей твір, однак, прославився як дуже вдалий. Для читачів, що сього твору не знають, — можуть же й такі знайтись де-небудь в Хінах або в Японії, чи навіть над Нігері та Сенегалом, — для таких роблю примітку. Князь-мурин, що виходить з початку поеми з білого шатра, немов якась місячна темрява, мав чорну любку з чорним обличчям, обмаєним білими струсевими перами. Але у вояцькому запалі він її покидає, йде до бою з неграми, де гуде бубон, обвішаний черепами, — ох, там він знаходить своє чорне Ватерлоо, і переможці продають його білим. Тії тягнуть благородного африканця до Європи, і тут ми знаходимо його знову на службі у переїзного товариства комедіантів, що доручило йому бити в турецький бубон під час своїх мистецьких представлень. Отже, стоїть він там при вході на арену, сумний та поважний, і бубонить, але при тому думає про свою колишню ве-

---

⁴ Фрейліграт Фердинанд (1810–1876) — видатний німецький поет. Г. Гейне пародіює його вірш «Князь-мурин» з першої збірки поезій (1838), коли ще молодий Фрейліграт перебував під впливом французького романтизму і писав екзотичні вірші.

личність, думає про те, що він був колись абсолютним монархом понад далеким, далеким Нігером, що він полював на лева, тигра...

«Заплакав і вдарив! глухий то був гук,
Як бубон, загувши, розбивсь і впав з рук».

Писано в Парижу, в грудні 1846.

Генріх Гейне

Мотто:

*Ось вийшов з блискучого свого шатра
Князь-мурин узброений — в битву нора!
Так з брами блискучої хмар визира
Потьмарений місяць, мов темна мара.
«Князь-мурин», Фрейліграта.*

Геть оточене узгір'ям,
Темним, сміливим, стрімчастим,
Заколиханеє шумом
Диких пінистих потоків,

Розляглось, як мрія, красне
Котере⁵. В домочках білих
Скрізь балкони; красні дами
Там стоять, сміються щиро.

Сміючися, споглядають
На базар строкатий, гучний:
Тож під дудочку танцюють
Там ведмедиця з ведмедем.

Атта Троль і чорта Мумма —
Звалась так його дружина —
Виступають, і від дива,
Аж не тямляться всі баски.

Твердо, повагом, велично
Атта Троль танцює гордий,
Та дружиноньці кудлатій
Цноти й повагу бракує.

---

⁵ Котере — курорт в Піренеях. Тут Г. Гейне жив улітку 1841 р.

Так мені здавався часом
Той її танець канканом,
Бо при вискоках зухвалих
Grand' Chaumière мені згадалась.

Навіть сам поводитар жвавий,
Що її провадив в путах,
Теж, здається, зауважив
Неморальність того танцю.

І не раз за теє Мумму
Батогом він бив по спині,
І ревіла чорна Мумма,
Що аж в горах віддавалось.

Сей поводитар мав на шапці
Шість мадонн, що боронити
Мали голову від кулі,
Ворога або й від кузьок,

А на плечах мав поводитар
З олтаря покров барвистий,
Що служив за плащ у нього
І скривав ножі й пістолі.

Був ченцем колись поводитар,
Потім ватагом злодійським;
Щоб і тим, і другим бути,
Став на службу в Дон Карлоса⁶.

Як втікати Дов Карлос мусив
Разом з цілим товариством,
А найкращі паладини
Діла чесного шукали

---

⁶ Дон Карлос (1788-1855) — молодший брат іспанського короля Фердинанда VII, який у боротьбі за іспанський престол у 1833 — 1839 рр. зазнав поразки і втік до Франції.

(Пан Шнапганський⁷ став письменцем),
Тож тоді й наш лицар віри
Став ходити по всьому краю,
З ним же й Атта Троль, і Мумма,

І ведмеді танцювали
Перед людом на базарах.
На базарі в Котере
Атта Троль танцює в путах!

Атта Троль, що жив колись-то
Наче гордий князь дикарський,
На верхів'ях вільних гірських, —
Для юрби в долині скаче!

Так, за ті нікчемні гроші
Він танцює, він, що перше
Був величним, жах наводив,
Чув себе таким всесильним!

Як згадає ж молодощі,
Панство втрачене ліснее,
Заревуть сумнії гуки
У душі у Атта Троля.

Сумно гляне він, мов чорний
Фрейлігратів мурин-князь, —
Той погано бив у бубон,
Сей же зле танцює з жалю.

---

⁷ Пан Шнапганський — збірне прізвище пройдисвіта і авантюриста. Г. Гейне має на увазі князя Фелікса Ліхновського, який служив у Пруссії, а потім став генералом у війську Дона Карлоса.

Співчуття йому немає,
Тільки сміх. Сама Жюльетта⁸
Засміялася з балкона
Розпачливим скокам звіра.

Бо нема в Жюльетти в грудях
Почуття, вона французка,
Врода — все для неї; справді,
Чарівна сама на вроду,

В неї погляди — то милий
Невід з проміння, в той невід
Наше серденько, мов рибка,
Попада, тріпоче й мліє.

---

⁸ Жюльетта — так Гейне називав свою дружину Матільду, яка супроводжувала його під час подорожі в Котере.

2

Фрейлігратів мурин-князь
Якось так в запалі трахнув,
Не розваживши, в свій бубон,
Що, загувши, він розскочивсь.

Факт вражаючий! від нього
Затремтить усякий бубон!
Погадайте ж, що буває,
Як ведмідь розірве пута?

Раптом сміхи і музики
Заніміли, з жахом, з криком
Люд з базару геть посунув,
Дами всі побігли разом.

Так з невільничих кайданів
Швидше вирватись потрапив
Атта Троль. Він диким скоком
Геть по вулиці погнався.

Перед ним всі розступились.
Він же видерся на скелю,
Вділ з презирством подивився,
Потім зник поміж горами.

На порожньому майдані
Зосталася чорна Мумма
І повар — він шалено
Кинув шапкою об землю,

Потоптав на ній ногами
Всі мадонни! Скинув плащ
І зоставсь, огидно голий.
Проклинати став ведмежу,

Чорну та бридку невдячність!
Бо вважав він Атта Троля
За товариша свого,
Навіть вивчив танцювати.

Адже він тому ведмедю
Дарував життя! давали
Недаремне сто талярів
За ведмежу пишну шкуру!

І нещасна чорна Мумма
У німій стояла тузі
Та, благаючи, спиналась
Перед гнівним господарем.

Та господар той ще гірше
Розлютився, бив і лаяв:
«Ти, Христина-королева⁹!
Пані Муноц! ти, розпусто!»

Все те сталося в теплу, гарну
Пообіднюю годину;
Ніч, що потім наступила
Після дня, була розкішна.

Я просидів половину
Теї ночі на балконі,
При мені була Жюльєтта
І на зорі поглядала.

І промовила, зітхнувши:
«Кращі зорі сі в Парижі,
Як увечері зимою
Одбиваються в калюжах!»

---

⁹ Христина-королева — Королева Марія-Христина, що стала регенткою при своїй дочці Ізабеллі і вела боротьбу з Доном Карлосом за іспанський престол (1833-1839).

3

Літня мрія! фантастичний,
Без мети мій спів, так само,
Як життя усе й кохання,
Як творець і всі створіння!

Бо для власної забави
Виграває і літає
По країні поетичній
Мій прудкий Пегас коханий.

Не цнотлива він шкапа,
Не робочий кінь міщанський
І не огир він партійний,
Що в нестямі рже й басує.

Золоті підківки має
Мій крилатий білий коник,
А вуздечку — низку перлів —
Я її пускаю вільно.

Ти неси мене, де хочеш!
У повітря, в гори-кручі,
Де клеочуть так потоки:
«Бійсь безодні божевілля!»

Ти неси в долини тихі,
Де дуби стоять поважні,
З-під коріння плине давне
Джерело пісень солодких.

Хай я там води нап'юся,
Очі вмию, — ох, я прагну
Сеї чистої водиці,
Що видючим, мудрим робить,

Сліпоту здійма! Мій погляд
Бачить глибоко в проваллі
Атта Тролеву печеру!
Розумію, що він каже.

Дивно, як мені знайома
Видалась ведмежа мова!
Чи не чув я де тих гуків
У коханім ріднім краю?

4

Ронсеваль¹⁰, долино славна!
Як твоє імення чую,
Затремтить, запахне в серці
Квітка синяя забута!

Постає країна мрії,
Що літ з тисячу, як зникла,
І великі очі духів
Глянуть так, що я злякаюсь.

Гомін, брязкіт, люта чвара!
Б'ються франки й сарацини;
Розпачливо і криваво
Сурма грає у Роланда!

У долині Ронсевальській
Видко «поруби Роланда», —
Так прозвано їх, бо лицар,
Щоб собі пробить дорогу,

Так смертельно, тяжко вдарив
Тим своїм мечем Дюрандо
В скелю, що сліди zostались
І по сей день на камінні.

Тож в одній щілині темній,
Геть зарослій чагарями,
Ялівцем, лежить глибока
Атта Тролева печера.

---

¹⁰ *Ронсеваль* — долина в Піренеях біля Котере. У «Пісні про Роланда» розповідається, що у Ронсевальській долині загинув у битві з сарацинами Роланд, небіж імператора Карла Великого.

Серед любої родини,
По трудах він спочиває
Після втоми, споглядання,
Подоріжжя світового.

Як то мило повернутись
До дітей, в печеру люблю!
Дві дочки й синів чотири
Вкупі з Муммою зростив він.

Гарно вилизані доні
І русяві, мов попівни;
Хлопці бурі, лиш найменший
Одноухий син, той чорний.

Сей найменший був мазунчик
Материн, вона з ним гравшись,
Відкусила в нього вухо
І, милуючи, пожерла.

Молодець він геніальний,
Має зграбність гімнастичну,
І такії робить штуки,
Мов штукар славутній Масман¹¹.

Цвіт краєвої освіти,
Любить він лиш рідну мову,
Зроду він не вчив жаргону
Ні гелленів, ані римлян.

Свіжий, вільний, жвавий, гречний,
Він ненавидить всі мила,
Умивання — нову розкіш,
Так, як і дотепний Масман.

---

¹¹ штукар славутній Масман — Ганс-Фердінанд Масман (1797-1874) — німецький філософ, націоналіст; організатор «гімнастичних товариств». Гейне висміював Масмана у багатьох своїх творах.

А найбільш він геніальний,
Як на дерево дереться,
Що над кручею із скелі
Із щілини виростає.

І на гору він вилазить,
Де вночі уся родина,
Коло батька посідавши
Розмовляє в тихий вечір.

І розказує їм батько,
Як він жив колись у світі,
Як людей, міста він бачив,
І терпів багато лиха,

Мов той славний син Лаертів¹², —
Атта Троль лиш тим не схожий,
Що й дружина з ним ходила,
Вірна, чорна Пенелопа,

Атта Троль розповідає
Їм про славу колосальну,
Що, танцюючи мистецьки,
Залучив собі ніж людьми.

«І старі, й малі, — казав він, —
Аж не тямалися з дива,
Як, було, під гуки дудки
Він танцює на базарах.

А найбільше тії дами
(Знаються ж на тім найбільше!)
Страх плескали у долоні
І очима любо грали».

---

¹² Син Лаертів — Одиссей, герой старогрецького епосу — поеми Гомера «Одіссея».

О мистецьке славолюбство!
З усміхом старий танцюра
Згадує, як свій талан
Уявляв він перед людом.

І в великому натхненні
Хоче ділом доказати,
Що не марний самохвалець,
А митець великий справді:

Миттю схоплюється з місця,
І спинається на диби,
І танцює, як давніше,
Той гавот, танець свій славний.

Мовчки всі, пороззявлявшись,
Поглядають ведмежата,
Як вистрибує їх батько
Дивно в місячному сяйві.